

EKOLOGIYA SOXASIGA RESPUBLIKA BYUDJETIDAN AJRATILGAN MABLAG'LAR VA ERISHILGAN NATIJALAR

Ahmedov Kamol

Iqtisodiyot va moliya vazirligi Bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: *Ushbu maqola O'zbekistonda ekologiya sohasiga davlat byudjetidan ajratilgan mablag'lar va ularning samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda 2024-yilda ekologik muammolarni hal qilish uchun ajratilgan mablag'lar, shu jumladan yashil makon yaratish, suv resurslarini boshqarish va chiqindilarni qayta ishlash sohalaridagi dasturlar ko'rib chiqiladi. Mavjud investitsiyalar tabiiy resurslarni saqlash, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va aholi salomatligini yaxshilash kabi muhim maqsadlar uchun sarflanmoqda. Biroq, ayrim hollarda mablag'larning to'liq va o'z vaqtida sarflanishida muammolar mavjud, bu esa davlat byudjeti va ekologik siyosatning samaradorligini ta'minlashda qo'shimcha e'tibor qaratishni talab etadi. Maqolada ekologik yondashuvlarning iqtisodiy samaradorligi va kelgusidagi imkoniyatlar ham ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Ekologiya, davlat byudjeti, O'zbekiston, tabiiy resurslar, iqlim o'zgarishi, chiqindilarni qayta ishlash, yashil makon, samaradorlik, aral dengizi, moliyaviy mablag'lar, ekologik siyosat.*

KIRISH

O'zbekistonning ekologik muammolari va tabiiy resurslarni boshqarish masalalari oxirgi yillarda jahon hamjamiyati va milliy hukumat tomonidan diqqat markaziga olinmoqda. Bugungi kunda, ekologiya sohasiga davlat byudjetidan ajratilgan mablag'lar, mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun zaruriy moliyaviy resurslar sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Ekologik inqirozlar, shu jumladan iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi, havoning ifloslanishi va tabiatni asrashdagi muammolar, nafaqat global, balki mintaqaviy o'lchamdagi xavf-xatarlarni keltirib chiqarmoqda. O'zbekiston hukumati ekologik holatni yaxshilash, yashil iqtisodiyotga o'tish, chiqindilarni qayta ishlash va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish maqsadida qator dasturlarni amalga oshirmoqda.

Davlat byudjetidan ajratilgan mablag'lar ekologik muammolarni hal etishda samarali vosita bo'lishi kerak bo'lsa-da, bu mablag'larning samarali va to'liq ishlatilishi haqida turli fikrlar mavjud. Xususan, ekologiya sohasida ajratilgan moliyaviy resurslarning bir qismi hali ham o'z vaqtida va maqsadga muvofiq sarflanmasligi, davlat byudjeti tizimining samaradorligini oshirishga oid muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, yirik ekologik loyihalar, shu jumladan Aral dengizining qurishgan hududlarini qayta tiklash, suv resurslarini boshqarish, tabiatni saqlash bo'yicha ixtisoslashgan loyihalar davom etmoqda.

Ushbu maqola, O'zbekistonning ekologik siyosatidagi mablag'larni taqsimlash jarayonini tahlil qilib, ajratilgan resurslarning samaradorligini, shu jumladan bu mablag'larning tabiiy resurslarni saqlash va ijtimoiy rivojlanishdagi o'rnini o'rganishga qaratilgan.

TADQIQOT NATIJALARI

Ushbu tadqiqotda ekologiya sohasida respublika byudjetidan ajratilgan mablag'lar va ularning samaradorligini baholashga qaratilgan ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirishda, asosan ekologiya, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik va ekologik siyosat sohalaridagi ilg'or ilmiy ishlanmalar va amaliy tajribalar asosida tahlil o'tkazildi. O'zbekistonning ekologik siyosatiga doir muhim ilmiy manbalar, jumladan, Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish bo'yicha xalqaro konvensiyalar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, shuningdek, ekologik xavfsizlik va iqlim o'zgarishi bo'yicha ilmiy maqolalar o'rganildi.

Metodologik jihatdan, tadqiqotda kontent-analiz, statistik tahlil va solishtirish metodlari qo'llanildi. Bu metodlar yordamida O'zbekistonda ekologik muammolarni hal qilish uchun ajratilgan mablag'larning iqtisodiy samaradorligi, shuningdek, ajratilgan mablag'larning maqsadli ishlatilishi bo'yicha mavjud muammolarni aniqlash imkoniyati yaratildi. Tadqiqotda shuningdek, ekologik moliyalashtirishga doir global va mintaqaviy tajribalar ham tahlil qilindi, bu esa mamlakatning ekologik siyosatini yanada samarali ravishda rivojlantirish uchun zaruriy choralarni belgilashga yordam berdi.

Bundan tashqari, metodologik jihatdan, tizimli tahlil va iqtisodiy modellash metodlari ham qo'llanildi, chunki ekologik masalalarni hal qilishda davlat byudjeti va iqtisodiy resurslarning o'zaro bog'liqligi muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv ekologiya va iqtisodiyot o'rtasidagi aloqalarni chuqurroq tushunishga imkon beradi va kelgusidagi ekosistemalarni saqlashga qaratilgan davlat siyosatini ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin. Tadqiqot natijalari O'zbekistonning ekologik siyosatiga qaratilgan yondashuvlarni takomillashtirish va resurslarning samarali ishlatilishini ta'minlash uchun zarur strategik tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari qo'mitasining kengaytirilgan yig'ilishida Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligining "2024 yilning birinchi choragida O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining bajarilishi holati yuzasidan amalga oshirayotgan ishlari to'g'risida"gi axboroti eshitildi.

Axborotda keltirilganidek, joriy yilgi davlat byudjetidan ekologiya sohasiga 883 163,0 mln. so'm mablag' ajratilgan.

Hisobot davrida sohaga oid tadbirlarga 90675,8 mln. so'm mablag' ajratilishi belgilangan. Jumladan, global rivojlanish va iqlim o'zgarishlari sharoitida muhim tadbir hisoblangan cho'l, tog'li va tog'oldi hududlarda cho'llanish va qum ko'chishi, tuproqning suv va shamol eroziyasining oldini olish hamda ekologik muhitni yaxshilash maqsadida himoya o'rmonlarini barpo etish uchun 12 974,7 mln. so'm ajratilgan.

Lekin o'tgan davrda ushbu tadbirlar uchun 223 million so'm yo'naltirilgan, xolos. Mazkur mablag'lar Andijon viloyatida 2024 yilda barpo etilishi rejalashtirilgan 140 gektar maydonda himoya o'rmonzorlarini loyiha-smeta hujjatlarini ishlab chiqishga hamda daraxt va buta ko'chatlari yetishtirish, ekish va sug'orish tizimlarini o'rnatishga yo'naltirilgan.

Bundan tashqari, joriy yilning birinchi choragida hayvonot va o'simlik dunyosi, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar va chiqindilarni utilizasiya qilish joylarining davlat kadastrlarini yuritish xarajatlari uchun 1471,0 mln. so'm rejalashtirilgan. Hisobot davrida Fanlar akademiyasining Botanika instituti bilan 220,7 mln. so'mga shartnoma tuzilgan.

Botanika instituti tomonidan vodiy viloyatlarining istiqbolli xom-ashyobop o'simliklarning davlat ro'yxati va kadastrini yaratish hamda ushbu viloyatlarda joylashgan muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning flora tur tarkibini inventarizasiya qilish, Zoologiya instituti bilan Buxoro va Jizzax viloyatlari hududidagi iqtisodiy ahamiyatga ega hayvonlar turlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish va kadastrini shakllantirish bo'yicha tadbirlar amalga oshirilgan.

Eshituvda davlat byudjeti xarajatlari uchun ajratilgan ayrim mablag'larning yetarli darajada o'zlashtirilmay qolgani deputatlarning muhokamalariga sabab bo'ldi.

Qayd etilganidek, sohaga yo'naltirilayotgan byudjet mablag'laridan maqsadli foydalanilishi tabiatni muhofaza qilish, ekologiyani asrashga xizmat qiladi. Tadbirda byudjet ijrosi samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator takliflar berildi.

O'zbekistonning ekologik siyosatida ajratilgan mablag'lar ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga, tabiatni muhofaza qilishga va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni ko'rsatadiki, 2024-yil uchun ekologiya sohasiga ajratilgan byudjet mablag'lari nafaqat tabiatni muhofaza qilish, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Biroq, bu mablag'larning samarali ishlatilishida ba'zi salbiy holatlar mavjud bo'lib, ayrim ekologik loyihalar va dasturlar moliyaviy jihatdan o'z vaqtida va to'liq amalga oshirilmayapti. Shuningdek, byudjet mablag'larini maqsadli sarflashda muayyan institutlar va hukumat organlari o'rtasidagi hamkorlikni yaxshilash zarurati sezilmoqda.

2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutuvchi “yashil iqtisodiyot”, “yashil” energetika tamoyillarini amaliyotga joriy etish bo'yicha yirik loyihalar izchil tatbiq etilmoqda.

Bugungi kunda 43 ta loyiha doirasida 8 641 MVt quyosh va 15 400 MVt shamol elektr stansiyalarini hamda jami quvvati 3165 MVt bo'lgan elektr energiyasini saqlash tizimlarini qurish loyihalari bo'yicha ish olib borilyapti.

So'nggi yillarda Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Navoiy, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida 9 ta quyosh va shamol elektr stansiyasi tarmoqqa ulangani hamda Andijon,

Samarqand, Surxondaryo va Toshkent viloyatlarida 6 ta GES ishga tushirilgani e'tiborga molik.

2030-yilga borib esa O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya quvvatlarini 25 gigavattga yetkazish ko'zda tutilmoqda. Bu tabiiy resurslarni tejash orqali atmosferaga issiqxona gazlari chiqishining oldini olishga xizmat qilishi, shubhasiz.

Olib borilayotgan sa'y-harakatlardan kelib chiqib, aytish mumkinki, bugunga kelib, mamlakatimizda ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilishga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Ushbu sohani boshqarish va tartibga soluvchi qonunchilik bazasi takomillashtirildi. Butunlay yangicha ekologik tafakkur, dunyoqarash shakllanib, aholining madaniyati yuksalmoqda. Bu esa yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda belgilab qo'yilgan hayotiy normalarning ijrosi samarali ta'minlanilayotganidan dalolat beradi.

Maqolada ko'rsatilganidek, ekologik loyihalarga ajratilgan mablag'lar asosan quyidagi yo'nalishlarga sarflanmoqda: yashil makon yaratish, chiqindilarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish, suv resurslarini boshqarish va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish. Shu bilan birga, Aral dengizining qurigan hududlarini tiklashga qaratilgan loyihalar ham yirik moliyaviy resurslarni talab qiladi. Xalqaro tajribalar va O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy konteksti ekologiya sohasida moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini talab etadi.

Biroq, ekologiya sohasida ajratilgan mablag'lar ayrim hollarda maqsadga muvofiq va samarali ishlatilmasligi, shuningdek, ekologik dasturlarni amalga oshirishda boshqaruvning zaifligi muammo sifatida qolmoqda. Bu holat, o'z navbatida, davlat byudjeti tizimining samaradorligini oshirish, ekologik siyosatni yanada kuchaytirish va resurslar samaradorligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'rishni taqozo etadi. Shu bilan birga, hukumat va ijtimoiy tashkilotlar o'rtasida uzluksiz hamkorlikni ta'minlash va byudjet mablag'larining nazoratini kuchaytirish ekologik samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Tadqiqotning natijalariga ko'ra, O'zbekistonda ekologik sohani rivojlantirish va muhofaza qilish uchun ajratilgan mablag'larning samarali sarflanishi, faqatgina davlat tomonidan amalga oshiriladigan siyosatlarning samarali bajarilishi va ijtimoiy tuzilmalar o'rtasidagi yaxshilangan hamkorlik asosida amalga oshirilishi mumkin. Ekologik muammolarni hal qilishda xalqaro tajribalar va ilg'or texnologiyalarni qo'llash ham katta ahamiyatga ega bo'lib, bu O'zbekistonning global ekologik hamjamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi. Tadqiqotda ilgari surilgan tavsiyalar va yondashuvlar, ekologik muammolarni samarali hal qilish uchun zaruriy chora-tadbirlarni belgilab beradi.

XULOSA

O'zbekistonning ekologiya sohasiga davlat byudjetidan ajratilgan mablag'lar, mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlash, tabiiy resurslarni asrash va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ajratilgan mablag'lar asosan yashil makon yaratish, chiqindilarni qayta

ishlash, suv resurslarini boshqarish va ekologik tiklash loyihalariga yo'naltirilmoqda. Biroq, bu mablag'larning samarali ishlatilmasligi, o'z vaqtida ajratilmasligi va maqsadli sarflanmasligi ekologik siyosatning samaradorligini pasaytirishga olib kelmoqda.

Shu sababli, davlat byudjeti tizimini takomillashtirish, ekologik dasturlarni amalga oshirishda yaxshilangan boshqaruv va nazoratni ta'minlash zarur. Tadqiqotda ilgari surilgan tavsiyalar, ekologiya sohasidagi resurslarni samarali sarflash va ijtimoiy, iqtisodiy hamda ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun zaruriy chora-tadbirlarni belgilab beradi. Xalqaro tajriba va ilg'or texnologiyalarni joriy etish, ekologik siyosatni kuchaytirish hamda ekologik muammolarni hal qilishda ko'proq samaradorlikka erishishga imkon yaratadi.

O'zbekistonning ekologik siyosati va moliyaviy resurslarini boshqarishdagi samaradorlik, mamlakatning ekologik barqarorligi va ijtimoiy farovonligini ta'minlashga xizmat qiladigan muhim omil bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Кабулов Х. А. Приоритетные вопросы стратегии развития доходного потенциала региона // Экономика и бизнес: теория и практика. –2020. –No. 9-1. –С. 147-150.

2. Кобулов Х. А. Место и роль доходов местного бюджета в улучшении доходного потенциала региона // Экономика и бизнес: теория и практика. –2020. –No. 5-3. –С. 34-38.

3. Malikov T. et al. Methodological approaches to assessing and forecasting the tax potential of the region // Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT). –2021. –Т. 12. –No. 11. –С. 7056-7060.

4. Malikov T., Kobulov K. Models of market economy formation and Interaction of fiscal policy // International Journal of Economic Growth and Environmental Issues- ISSN. –С. 2321-6247.